

ÖRÖKSÉG

KISS DÉNES

„KINN A MÉNES, KINN A PUSZTÁN...”

Honnét hallik ide a lódobogás? Nem, még nem a költő holttestén átrobogó paripáké. Bár az *Egy gondolat bánt engemet* című, magával sodró vessorokat már 1846 decemberében megírta: »S holttestemen át / Fújó paripák / Száguddjanak a kivívott diadalra,«. Pontosan egy évvel korábban, mint a *Kinn a ménes, kinn a pusztán* címűt, amelynek utolsó sorából különösen jól érzékelhetően vág fülünkbe a vágató lovak robaja: »Kit Szabadkán, kit Kikindán.« Ha ismételjük ezt a sort, miközben ujjainkkal dobolunk, több ló trappolására emlékeztető ritmus éled. Igaz, Az alföld című versét pedig 1844-ben írta: »Méneseknek nyargaló futása / Zúg a szélben, körmeik dobognak,« s jól kifejezte a lódobogás tompa lüktetését. A két jól ismert vers mellett miért foglalkozunk egy kevésbé ismerttel? Mielőtt erre válaszolnánk, önkéntelenül is arra kell gondolnunk, hogy a legtöbb jelentős Petőfi-vers megszületéséért alighanem hálásak lehetünk annak a zágrábi katonaorvosnak, aki látva, hogy nem akármilyen baka fekszik a kórházban — hiszen könyvet kért olvasni! —, 1841. február 10-én további szolgálatra alkalmatlannak nyilvánította az alig 17 esztendőes Petőfit.

Most pedig válaszoljunk az előbbi kérdésre. A *Kinn a ménes, kinn a pusztán* — tudunkkal — az egyetlen Petőfi-vers, amelyben előfordul Szabadka neve. De ez csak az egyik szempont. Ez az alig ismert, ritkán idézett vers is remeklés. Szép bizonyítéka annak, hogy mennyire együtt élt és hatott — munkált! — Petőfiben a táj, a nyelv, a kor és társadalma. Lassú ritmusú életképpel kezdődik a vers:

*Kinn a ménes, kinn a pusztán,
A betyárok országútján.
Benn a csikós a csárdában
Iszik isten igazában.*

Igazi petőfis tömörség és még valami! Figyeljünk csak meg egy sort: »A betyárok országútján.« Ebből az egyetlen sorból is tudhatjuk, hogy körülbelül melyik korból való a vers. Kifejezi, hogy a szabad betyároknak a pusztá volt az országútja. De nemcsak korvázlat, hanem társadalmi is! Ugyanakkor ez a versszak ízes, egyszerű. Érdemes filmes szemmel végigtekinteni a versen, s láthatjuk, hogy Petőfi kitűnően szerkesztett, talán senki sem rendelkezik a magyar költészetben hasonló versdramaturgiával. Egy kép kintről, egy kép bentről. A második szakaszban megáll a kép:

*Hadd igyék, ha kedve tartja,
Ha kiszáradott a torka,
Nem is csoda ily melegben,
Süt a nap eszeveszetten.*

Akár a jó képsorok, elvonja a figyelmünket, szinte idillikusan megnyugtat. De a következőben már mintha lenne valami baljós árnyalat, már előkészít a várhatókra: »De ha beballag kend, bátya, / Iszogatni a csárdába, / Legyen gondja a ménesre, / Bízva kelmed jó kezekre.« Sőt, némi irónia is átsüt a sorokon. Együttal egészen elhalkul a lódobogás. Csak a pajkos gúny érződik. Kíváncsian várjuk a történés kimenetelét. Ezt az érzésünket csigázza föl a következő szakasz: »Ott kinn hagyott három bojtárt, / Egy sem ér egy hajító fát, / Mind a három azzal mulat, / Hogy alszik a kalap alatt.« Az ötödik versszakban: anyagi nyugalommal, mit sem sejtőn alszanak a bojtárok: »Orcájok a kalap alatt,« Szinte látjuk, amint a kamera végigpásztáz az alvókon. Minden előkészület megtörtént a fő cselekmény elindítására.

Indul is az, mégpedig Kecskemét felől: »Ki lépeget szép lassacs-kán / Egy szép sötétpej paripán?« Ki lenne? A betyár. A »kamera« közelít hozzá: »Szép tüzes ló, de még rajta / A legény tüzesebb fajta, / Bátorság van a szemében, / Karikás-ostor kezében.« Lám, a betyárt már szinte részletesen bemutatja. Sokkal többet tudunk meg róla, mint az eddigi szereplőkről együttvéve. Azonnal érezzük a költő rokonszenvét, s tudjuk, az új szereplő: főszereplő, és több, minden tekintetben, az eddigi szereplőknél.

Mi történik ezután? Gyorsabban peregnek a képek! A leírás sze-lídsége, lomhasága átalakul. Már-már teljesen elcsöndesült fülünkben a lódobogás, el is feledtük. Most újra halljuk a szívverést is erősítő dobajt. Bár ez még inkább visszafogott poroszkálás, de szinte látjuk a feszülő kantárt, a ló fejét hátrafogó zablát. Tűzvérű paripa közeleg, lángoló orrlíkkal, s erővel fékezi csak a legény:

Csak jön, csak jön, halk lépést tart,

De már meg is bolydul a kép a következő sorban:

*Egyszer a méneshez ugrat,
Kiszakít egy jó nagy farkát . . .
Kis-Kunság, most isten hozzád!*

Megéted a táj, a csöndből robajlás lesz, a nyugalomból háborús. S ha megint gyorsulva mondjuk: *»Kis-Kunság, most isten hozzád!... Kis-Kunság, most isten hozzád!... Mintha csak a vágatásba kezdő lovak trappolását hallanánk. Újra látni véljük, amint eltűnnek gyorsulóban a felvert por felhőjében.*

Úzi az időt is. Mert a következő szakaszban már messze jár a kiszakított falka, egyhangúbbá csúfol a dobaj. A »kamera« egy versszak idejéig kíséri a betyárt: *»Fárad a nap, már alatt jár, / Egyre nyargal még a betyár / És előtte a paripák, / Csattog-pattog a karikás.«* Még nyargalnak, de már biztonságban vannak... De valamit beúszik a fülünkbe egy nagyon ismert Petőfi-versből: *»Fárad a nap, már alatt jár«* Honnét is? A *puszta télen* című versből, amit Petőfi Sándor csak egy év múlva írt! Íme: *»Alant röpül a nap, mint a fáradt madár,«* s ebben a versben is szerepel a betyár! A *puszta télen* pedig igazi remekmű, nincs párja a világirodalomban!

Miért szőttük össze a két verset? Azért, mert jó példái annak, hogy a költő miként próbálja a nyelvi lehetőségeket, öntudatlanul is hogyan készülnek a lélekmélyben előre, az igazi nagy versekhez, a részletek, a képveretek. Ehhez hasonló előpróbákkal sok nagy költőnkél találkozhatunk, így például József Attilánál is. Tehát egy kis »műhelytitokra« derült most fény, szándékunkon kívül.

A cselekmény időt kívánt, mert térben is kettéoszlott. A kiszakított kis ménes már messze jár. A melegen sütő nap is »alatt jár,« és a »kamera«, miután »mutatta« a nagyra nőtt, vörös napkorongot a síkság felett, visszafordul a csárda felé: *»Jön a csikós a csárdából, / Gyógyulóban mámorából, / A bojtárok ébredeznek,«* De még hogyan! A költő azt se hagyja, hogy kidörzsöljék szemükből az álmot, máris rádöbbeneti őket arra, hogy *»Nagy híja van a ménesnek.«* Megint a tömörséget kell említenünk, egyszerre ugrik be az ocsúdás és baj. De hiszen jól ismert emberi — foglalkozási! — reflex ez, állapíthatjuk meg azonnal korszerű kifejezéssel. A beidegződött megszokás a lovak felé kapja a csikós tekintetét. Azt is rögtön látja, hogy hiányoznak a lovak. Azonnal szét is törik, fel is riad az álmos, lusta kép:

*El az egész kerületbe
Ló-keresni, szedtevette!*

S íme: szemünk előtt játszódik le a Petőfi által le nem írt kép, a fejvesztett, dühös lórapapás. A versben fellüktet keményen, gyors ritmussal a »szedtevette«! szó. Megint dobolhatunk az ujjainkkal: *»szedtevette,«* *»szedtevette«*... De ebben az ideges ide-oda trappba szól bele újra a költő diadalmos felkiáltással:

*De hiszen kereshetik mán
Kit Szabadkán, kit Kikindán.*

Nem közismert s látszólag nem jelentős verset tördeltünk szét, hogy beletekintsünk a gondolat kristályrendszerébe, s megtaláltuk a nagy költészet igazi csodáját: azt is »olvastuk«, »láttuk«, »hallottuk«, amit nem írt le a költő. Fülünkben lónyerítés és patazaj maradványa, por száll és kiáltások, szittkok finom repeszei verik át e levegőt. Olyan róla az emlékün, mint egy színes, hangos filmről! De nem. Több és erősebb, hiszen magunk is »közreműködtünk« a mozgás, a táj, az alakok megalkotásával, ez pedig a költészet örökszép hatalma! Ha vágató lovakat látok, ezután már mindig eszembe jut ez a gyönyörű lüktetésű sor is: »*Kit Szabadkán, kit Kikindán.*« S ki tudja, miért futott éppen Szabadka Petőfi tolla alá? Talán csak azért, mert lódobogás rejtőzik e szóban? Vagy mert a jellegzetes és szeretett alföldi táj része? Bizonyára mind a kettő miatt. Hiszen nála táj, nyelv és élet — bár külön szavak — egyet jelentettek: a szabadságot!

